

РОЗДІЛ 5. ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ УЧНІВ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

5.1. Вступ. Теоретико-практичні засади соціально-професійного розвитку учнів в умовах профільного навчання розробляються з метою вирішення актуальної проблеми – еволюційного переходу від навчальних завдань до розбудови міжособистісних та соціально-економічних відносин з об'єктами праці на віковому етапі розвитку учнів. Застосування розробленої складової частини системи соціально-професійного розвитку учнів, дозволить частково вирішувати виробничі проблеми різного рівня, забезпечуючи поступ.

Сутність вирішення означеної проблеми характеризується наявністю існуючого історичного доробку як підґрунтя для подальших пошуків і розроблення системи соціально-професійного розвитку з урахуванням сучасної особистісної та суспільної значущості. Це потребує коригувань у напрацюваннях минулого, які стосуються створення умов для розвитку та гармонізації психологічної сфери особистості засобом навчально-виховного та суспільного впливу. У процесі розроблення проблеми підготовки учнів до праці узагальнені наукові теорії і положення, які відображають вітчизняний М. Ассанов, І. Бех, М. Васьківський, В. Доротюк, М. Коляновська, О. Кохан, Левченко, О. Морін, З. Охріменко, М. Піддячий, І. Рогоза, І. Ткачук, В. Туташинський, В. Чудакова, та ін. [11; 89, с. 41–47; 90, с. 271-280; 92, с. 141-149.; 94, с. 80-89; 95, с. 107-110; 96, с. 269-272; 97; 107; 132] і світовий досвід (Armstrong, Rounds, Hubert, 2008; Blustein, 2006), зі створення умов та розроблення систем розвитку учнів із врахуванням особистісної та суспільної значущості.

Аналіз змісту навчально-виховних заходів показав, що за останні роки соціально-професійний розвиток учня спрямовується у бік когнітивної (знаннєвої) підготовки ігноруючи операційно-технологічну (діяльнісну) складову психологічної сфери, що спричинило культ отримання знань без

умілого застосування на практиці. Наслідком такої організації підготовки до життя та праці є зниження рівня конкурентоспроможності учнів на їхніх етапах розвитку, а значить і зменшення вироблення соціально значущого продукту праці, що підпадає під декларування цієї проблеми у вимірі гуманітарної безпеки.

Запропоноване розроблення утверджує пріоритет чинників, спрямованих на гармонізацію психологічної сфери учнів у процесі становлення на вікових етапах та означенні сутності соціально-професійного розвитку у особистісному та суспільному вимірах. Складники багаторівневої системи розвитку учнів, у смисловому сенсі, вибудовані на основі термінів і понять: особистість; праця; соціалізація; дозрівання; компетентності; соціально-професійний розвиток; свідомість, психологічний досвід; розвиток; зростання; освітні моделі й системи; продуктивні сили; учитель; глобалізація; інтеграція тощо.

У процесі проектування та взаємодії учасників навчально-виховного процесу вирішуються виокремлені завдання: 1) індивідуальне та групове розроблення теоретико-практичних засад соціально-професійного розвитку; 2) створення цілісної картини розвитку особистості учня й ролі учасників взаємодії з ним у процесі забезпечення його поступу; 3) визначення та розрахунок показників ефективності професійно-діяльнісного критерію в умовах профільного навчання. З метою забезпечення динаміки соціально-професійного розвитку учнів за напрями її розв'язання учителі і наставники мають використовувати методи: 1) аналізу, синтезу, порівняння й узагальнення філософських, психолого-педагогічних та соціологічних теоретичних джерел; 2) вивчення та узагальнення досвіду; 3) теоретичного дискурсу; 4) вивчення документів про освіту. За допомогою методів дослідження визначено компоненти розвитку учнів в умовах профільного навчання із врахуванням особистісної та суспільної значущості.

5.2. Виклад основного матеріалу.

Швидкозмінні умови розвитку людини і суспільства та відсутність

узгодженості взаємодії учасників освітніх процесів, спонукають до розроблення теоретико-практичних засад соціально-професійного розвитку учнів в умовах профільного навчання з метою еволюційного переходу особистості учнів від навчальних завдань до розбудови соціально-економічних відносин з об'єктами праці на новому етапі їхнього розвитку. Це передбачає врахування впливу процесів глобалізації, інтеграції, демократизації, підвищення ролі соціуму у процесі реалізації проектів підготовки особистості учня до продуктивної праці.

Соціально-професійний розвиток особистості (с.-п.р.о.) – процес спрямований на духовне, інтелектуальне, фізичне, соціальне і професійне формування особистості через поетапний індивідуальний вияв у системі її мотивів фундаментальної потреби пізнання в обраній для діяльності виробничій чи невиробничій сфері на ринку праці та застосуванні отриманих знань для становлення операційно-технологічної (діяльнісної) складової психологічної сфери з метою професійної взаємодії у процесі вироблення суспільно значущого продукту праці. С.-п.р.о. є комплексною науково обґрунтованою системою форм, методів, засобів і технологій залучення до реалізації особистісних та громадянських значущих цілей, формування цінностей та розбудови відносин, яка цілеспрямовано використовується для досягнення мети: вироблення в свідомості людини внутрішньої потреби самовираження та самоствердження шляхом створення соціально значущих матеріальних і духовних цінностей необхідних для задоволення потреб; засвоєння визначеного змісту освіти й застосування певної системи базових і спеціальних знань та норм, які дають змогу повною мірою функціонувати в суспільстві та професійному середовищі; реалізації творчого потенціалу, здібностей, задатків; формування рівнів компетентностей на етапах вікового розвитку; здобування психологічного та соціально-професійного досвіду; гармонізованого розвитку; капіталізації людських ресурсів в умовах реальної та прогнозованої трудової діяльності і взаємодії на ринку праці.

Механізми формування та функціонування С.-п.р.о. зумовлюються системою координат життєвого простору людини та суспільства. Складності

проектування С.-п.р.о. пов'язані, насамперед, з: вибором напряму професійної діяльності в швидкозмінних умовах життя та праці; системним підходом до організації психологічної діяльності в різних її формах та видах; об'єктивністю оцінки за працю, яка необхідна для забезпечення життєдіяльності суспільства та розвитку держави; заниженням рівня очікуваної винагороди за суспільно значущу виконану роботу; хронічним дефіцитом проектів і ресурсів для розвитку протягом життя тощо.

С.-п.р.о. має філософський, психологічний, педагогічний, соціальний та економічний освітні компоненти. Їх гармонізація створює передумови активізації психологічної діяльності особистості стосовно усвідомлених потреб і умов їх задоволення та поетапне розв'язання суперечностей у процесі життєдіяльності на синергетичних засадах. Застосування синергетичного підходу спрямовується на: розв'язання особистісних і соціальних лінійних і нелінійних завдань; утворення рівнів компетентностей на різних етапах розвитку з урахуванням вікових особливостей, що дають можливість існувати в умовах мінливого глобалізованого простору в особистісному й суспільному аспектах відповідно до соціальної зрілості та статусу, пов'язаного з соціально-професійною належністю.

Для досягнення мети С.-п.р.о. застосовують інтегративні види технологій у сукупності методів, прийомів та впливів, спрямованих на саморозвиток особистості, активізацію її зусиль та упорядкування сукупності процедур й операцій за допомогою яких реалізується певний соціально-професійний проект або конкретна ідея реорганізації, модернізації чи вдосконалення взаємодії з ринком праці. Технології С.-п.р.о. відображають прикладний аспект, особливостями якого є: гнучкість, що виявляється в періодичній зміні змісту та форм на рівні суб'єктно-об'єктної, об'єктно-суб'єктної та суб'єктно-суб'єктної взаємодії; неперервність, яка визначається потребою постійної взаємодії з особистістю; циклічність повторення етапів, стадій, процесу взаємодії з вихованцем; дискретність технологічного процесу, що відображається в нерівномірності впливу на різних етапах взаємодії; непрогнозованість

очікуваних результатів унаслідок стихійних, спонтанних процесів у соціумі. Ефективність процесу технологізації С.-п.р.о. полягає в: неперервності й наданні цільової спрямованості; оптимізації соціально-професійної діяльності; гарантуванні сталості соціально-професійної спрямованості; формуванні механізмів саморегуляції; забезпеченні сприятливих умов для реалізації визначеної мети тощо.

У процесі С.-п.р.о. визначається сукупність умов, що цілеспрямовано впливають на життєдіяльність особистості, її свідомість і поведінку з метою формування певних якостей, переконань, ціннісних орієнтацій та потреб. Вона сприяє соціалізації людини, усвідомленню себе особистістю, котрій близькі та зрозумілі інтереси інших. Доцільність створення системи С.-п.р.о. для успішної адаптації, індивідуалізації та інтеграції особистості пов'язана з: трансформацією зусиль суб'єктів діяльності шляхом закріплення взаємозв'язку компонентів навчально-виховного процесу (цільового, змістового, організаційного, діяльнісного, продуктивного); розширенням діапазону можливостей впливу на особистість завдяки залученню до процесу освоєння природного й соціально-професійного середовищ; проектуванням умов саморозвитку, самореалізації та самоствердження особистості, що сприяє її самовираженню, вияву неповторної індивідуальності, гуманізації ділових і міжособистісних стосунків тощо.

С.-п.р.о. здійснюється як стихійно, наприклад, через соціум і народну педагогіку, так і цілеспрямовано, шляхом спеціально організованого впливу і взаємодії навчальних закладів, соціальних інституцій, сім'ї. Зміст освіти й державні вимоги до рівня С.-п.р.о. та формування в умовах освітнього простору якостей, цінностей і компетентностей особистості регулюються Державними стандартами.

С.-п.р.о. учнів в умовах профільного освітнього середовища властиві: громадянська спрямованість, орієнтація на розвиток соціально значущих цінностей майбутніх фахівців – професійного обов'язку, готовності до колективної роботи, уміння приймати рішення та нести за них відповідальність,

професійного самовдосконалення протягом життя тощо.

З огляду на закономірні зв'язки між метою, засобами та результатами соціально-професійно спрямованого навчання й умовами їх застосування увага приділяється таким основним складовим змісту освіти й вимогам до підготовки учнів в основній та старшій школі:

1. Трудова діяльність та її інфраструктура: закони управління трудовою діяльністю; мета, завдання, види, класифікація й об'єкти, на які спрямована діяльність; регіональні та державні об'єкти докладання трудової діяльності; шляхи й форми забезпечення трудовими ресурсами (продуктивними силами); соціальна значущість та економічні результати трудової діяльності; природо збереження.

2. Праця людини: предмети та знаряддя праці; професії та трудовий процес у найпоширеніших сферах діяльності; вплив наявних умов на результати праці; морально-етичні норми поведінки у процесі праці.

3. Професійна культура: організація трудового процесу; розвиток професійної творчості; дотримання трудової етики; здоров'язбереження.

4. Професійна орієнтація: оптимізація процесу свідомого професійного самовизначення з урахуванням індивідуально-психологічних властивостей, характеристик і показників професійної придатності на основі структури ринку праці; формування компетентностей для визначення, реалізації та коригування професійної траєкторії, зважаючи на показники і критерії професійної придатності та відповідності потребам ринку праці в кадрах.

5. Господарювання у побуті: використання наявних засобів у процесі ведення домашнього господарства; аналіз стану сімейної економіки та методи і технології її зростання.

6. Підприємницька діяльність: організація праці; структура; умови реалізації; критерії оцінювання.

7. Соціально-професійна взаємодія на ринку праці: планування процесу з визначенням кінцевої мети та методів і технології його протікання; організація процесу; зворотній зв'язок і проміжний контроль у протіканні процесу;

оперативне регулювання і корегування; особистісне саморегулювання та суспільний вплив; аналіз отриманих результатів.

У цьому контексті особливе місце займає педагог який виховує і навчає учнів з метою гармонізованого розвитку, самообслуговування та створення продукту праці. У процесі реалізації цього напрямку педагоги мають усвідомлювати та освоїти алгоритм вирішення проблем: 1) розвитку особистості, формування багатогранності культури суспільства, зміцнення держави; 2) розбудови гуманітарної безпеки (захист: людини, сім'ї, народу; цілей, ідеалів, цінностей і традицій, укладу життя та культури; прав та обов'язків людини; основних свобод) в територіальних межах шляхом створення та накопичення матеріальних та нематеріальних ресурсів.

З'ясування педагогом теоретико-практичних засад соціально-професійної орієнтації учнів в умовах профільного навчання є значущим у розробленні моделей особистісного і суспільного розвитку. З метою розкриття багатогранності системи розвитку учнів навчально-виховний матеріал структурується педагогом за певним змістом, оскільки результати праці проявляються у природному, соціальному та державному вимірах. У цьому процесі враховується, що динаміка суспільних відносин, соціально-економічних та глобалізаційних процесів вносить корективи у нові види праці та формувати їхньої культури. Для цього педагог проектує картину взаємодії з об'єктами праці і на цій основі розвиває учнів вироблення продукту праці.

Визначальними векторами розвитку особистості учня є самотворення та творення культури. У духовному вимірі вони, спрямовані на індивідуальний вияв у системі мотивів особистості фундаментальних потреб – ідеальної потреби пізнання у процесі саморозвитку та самотворення та соціальної потреби жити й працювати для людей. З метою досягнення цієї мети сучасний навчально-виховний процес в системі загальної середньої освіти має базуватися на усвідомленні себе суб'єктом суспільної взаємодії в результаті чого набуваються вищі життєві цінності та формуються індивідуально-психологічні якості. Разом з тим, у процесі розвитку учня відбувається три види взаємодії:

суб'єкт-об'єктна; суб'єкт-суб'єктна; об'єкт-суб'єктна.

Педагогічні працівники мають організувати практико орієнтований навчально-виховний процес, оскільки він виступає провідним фактором соціогенезу і в особистісному вимірі є засобом: самовираження та самоствердження; реалізації інтелектуального, творчого та операційно-технологічного потенціалу; формування психологічного досвіду; розвитку почуття моральної гідності та ін.. У означеному контексті праця учнів є перехідним етапом соціалізації від спроектованої в умовах школи до основної форми їхньої життєдіяльності після її закінчення.

Учасники всіх видів взаємодії з учнем мають запропонувати йому диференційовану модель змісту освіти, сприятливу для вирішення суперечностей між вимогами суспільства та потребами особистості в отриманні якісної освіти достатньої для реалізації подальших планів. В межах навчально-виховного процесу вчитель забезпечує взаємодію учня з освітнім середовищем, спрямовану на формування високого рівня життєдіяльності та розвиток якостей і цінностей необхідних для співпраці із соціально-трудоим простором в умовах високотехнологічного середовища. У зв'язку з цим, підготовка та самопідготовка майбутніх педагогів має здійснюватися відповідно до потреб та вимог суспільства, оскільки у цьому вимірі знаходиться їхній «соціальний пакет».

Педагоги мають формувати особистісний багатогранний психологічний досвід, який відповідаючи галузевим запитам, на основі розроблених критеріїв, забезпечуватиме вироблення продукту праці, що підлягатиме подальшому перерозподілу. Забезпечення успішності цього процесу відбувається через розроблення та впровадження в практику безперервної освіти навчально-виховних систем, які у процесі життя учнів створюватимуть умови для системного використання отриманих знань в практичній діяльності на побутовому, професійному та соціальному рівнях.

Особливе місце у таких системах займатимуть теоретико-практичні засади соціально-професійного розвитку учнів в умовах профільного навчання.

Вони розглядаються як інтегрований результат, що передбачає зміщення акцентів і накопичення нормативно визначених компетентностей до формування і розвитку здатності практично діяти, застосовуючи досвід успішної діяльності в певній сфері.

З огляду на зазначене, потребує використання система компетентнісного підходу та технологій оцінювання їх рівнів на етапах вікового розвитку учнів, результати яких слугуватимуть передусім для: 1) гармонізованого розвитку на вікових етапах; 2) моніторингу стану і якості освітніх послуг соціально-професійного характеру та рівня навчальних досягнень; 3) використання результатів оцінювання роботодавцями з метою відбору кваліфікованої робочої сили; 4) порівняння української системи освіти з іншими та виявлення рівня її адаптивності. Педагоги мають враховувати, що оскільки компетентності розробляються на різних рівнях розвитку з урахуванням засвоєння змісту освіти помилковим є висновок, що вони мають сталий характер. Їм властива певна ієрархія, змінний характер та рухлива структура. Вони залежать від пріоритетів розвитку суспільства, цілей освіти, особливостей і можливостей самовизначення і діяльності особистості в соціумі. Компетентності учнів комплексно гармонізуються у когнітивній, діяльнісній, мотиваційній, соціальній, етичній та поведінковій складових психологічної сфери особистості.

Теоретико-прикладні засади соціально-професійного розвитку учнів на етапах вікового становлення мають на меті сформувати високий рівень готовності до реалізації особистісних і громадянських значущих цілей на засадах підвищення рівня конкурентоспроможності. Учень має усвідомлювати, що виконання цього завдання, забезпечує результативність всіх видів взаємодії на рівні матеріального та нематеріального виробництва кінцевою метою якого буде вироблення продукту праці, який підлягатиме перерозподілу суспільством через соціальні інституції. Засади розробляються шляхом проектування на власному культурологічному підґрунті із врахуванням ризиків пов'язаних із зовнішнім впливом учасників міжсуспільної взаємодії, які мають власну

культуру, суспільні цінності та визначені пріоритети розвитку.

У широкому розумінні теоретико-практичні засади соціально-професійного розвитку учнів в умовах профільного навчання знаходяться у вимірах духовного, інтелектуального, фізичного, соціального і професійного формування через поетапний індивідуальний вияв у системі їхніх мотивів фундаментальної потреби пізнання в обраній для діяльності виробничій чи невиробничій сфері на ринку праці та застосуванні отриманих знань для становлення операційно-технологічної (діяльнісної) складової психологічної сфери з метою професійної взаємодії у процесі вироблення суспільно значущого продукту праці. Розробляються вони у вигляді форм, методів, засобів і технологій залучення до реалізації особистісних та громадянських значущих цілей, формування цінностей та розбудови відносин, які цілеспрямовано використовується для досягнення мети:

1) гармонізованого розвитку;

2) вироблення в свідомості внутрішньої потреби самовираження та самоствердження шляхом створення соціально значущих матеріальних і духовних цінностей необхідних для задоволення потреб;

3) засвоєння визначеного змісту освіти й застосування певної системи базових і спеціальних знань та норм, які дають змогу повною мірою функціонувати в суспільстві та професійному середовищі;

4) реалізації творчого потенціалу, здібностей, задатків;

5) формування рівнів компетентностей на етапах вікового розвитку;

6) здобування психологічного та соціально-професійного досвіду;

7) капіталізації людських ресурсів в умовах реальної та прогнозованої трудової діяльності і взаємодії на ринку праці.

Складності проектування системи теоретико-прикладних засад соціально-професійного розвитку учнів в умовах профільного навчання на етапах вікового розвитку та подальших соціальних перспектив пов'язані, насамперед, з:

1) вибором напряму професійної діяльності в швидкозмінних умовах життя та праці;

2) системним підходом до організації психологічної діяльності в різних її формах та видах;

3) об'єктивністю оцінки за працю, яка необхідна для забезпечення життєдіяльності суспільства та розвитку держави;

4) заниженням рівня очікуваної винагороди за суспільно значущу виконану роботу;

5) хронічним дефіцитом проектів і ресурсів для розвитку протягом життя тощо.

Для досягнення мети соціально-професійного розвитку педагоги застосовують інтегративні види технологій у яких відображається прикладний аспект, особливостями якого є: 1) гнучкість, що виявляється в періодичній зміні змісту та форм на рівні суб'єктно-об'єктної, об'єктно-суб'єктної та суб'єктно-суб'єктної взаємодії; 2) неперервність, яка визначається потребою постійної взаємодії з особистістю; 3) циклічність повторення етапів, стадій, процесу взаємодії з вихованцем; 4) дискретність технологічного процесу, що відображається в нерівномірності впливу на різних етапах взаємодії; 5) непрогнозованість очікуваних результатів унаслідок стихійних, спонтанних процесів у соціумі. Ефективність процесу його технологізації забезпечується шляхом: 1) неперервності й наданні цільової спрямованості; 2) оптимізації соціально-професійної діяльності; 3) гарантуванні сталості соціально-професійної спрямованості; 4) формуванні механізмів саморегуляції тощо.

Розроблення теоретико-практичних засад соціально-професійного розвитку учнів в умовах профільного навчання з метою їхнього еволюційного переходу від навчальних завдань до розбудови соціально-економічних відносин з об'єктами праці відбувається з огляду на закономірні зв'язки між метою, засобами та результатами соціально-професійно спрямованого навчання. Розробленню та впровадженню у навчально-виховний процес профільної школи підлягають такі складники змісту освіти: 1) трудова діяльність та її інфраструктура; 2) праця людини її предмети та знаряддя; 3) професійна культура; 4) професійна орієнтація; 5) господарювання у побуті;

б) підприємницька діяльність; 7) соціально-професійна взаємодія на ринку праці.

Забезпечення високого рівня готовності до професійного самовизначення є одним із результатів дієвості розробленої системи підготовки учнів до соціально-професійної взаємодії на даному етапі їхнього розвитку. У процесі взаємодії підготовка до професійного самовизначення передбачає: вивчення загальнотеоретичних питань та науково-практичне їх узагальнення; систематизацію управління інформацією; організацію та здійснення виробничої практики на основі сформованих компетентностей, критерії яких моніторять у процесі взаємодії. Структурування та реалізація змісту професійної орієнтації, як складової соціально-професійного розвитку, здійснювалося на основі розроблення та корегування:

- методів визначення наявної і перспективної потреби регіонального ринку праці, методів обліку, оперативного пошуку та використання відповідної інформації на практиці;

- соціологічних і диференційовано-психологічних методів оперативного вивчення формування професійного вибору;

- методики для діагностики професійних здібностей, професійної придатності, а також методів прогнозування факторів успішності в певному виді діяльності;

- методів збору, зберігання і оперативного пошуку професіографічної інформації;

- методів формування професійних здібностей і придатності;

- системи заходів з підвищення привабливості для учнів сфер матеріального виробництва та їх обслуговування;

- завдань і системи роботи загальноосвітньої ланки з профорієнтації в єдності з родиною та регіональними соціальними інституціями.

З метою отримання об'єктивної картини соціально-професійного розвитку учнів в умовах профільного навчання вчитель має володіти методикою обрахунків результатів взаємодії з учнями старших класів. У якості

прикладу можна використати матеріали представлені у дисертаційному дослідженні М. Піддячого [97,324-376].

Розроблення теоретико-практичних засад соціально-професійного розвитку учнів в умовах профільного навчання базується на: формуванні знань і результатів їх застосування у спроектованих умовах; здібностях і психофізіологічних можливостях; набутті соціально-професійних, психоемоційних, технологічних, практичних, моторних та інших умінь; домінуванні підходів, орієнтованих на взаємодію вихованця; комплексних підходах, які сприяють встановленню зв'язків між теорією та практикою; організації особистісно орієнтованого навчально-виховного процесу; проектуванні наступності у системі безперервної освіти.

5.3. Висновок.

Соціально-професійний розвиток учнів в умовах профільного навчання знаходиться в прямій залежності від процесів особистісного, суспільного та природного характеру, які відбуваються на території життєдіяльності громади. Розроблення теоретико-практичних засад: стимулює процеси формування як когнітивної складової психологічної сфери особистості, так і операційно-технологічної, мотиваційної, етичної, соціальної, поведінкової, що забезпечило достатній рівень її самоорганізації і самоуправління; підвищило рівень самоактуалізації в обраній сфері діяльності.